

Maailma hüperinf

MIKE HEWITT

Kuigi majandusteadlased ei ole tunnustanud ühtegi kindlat hüperinflatsiooni definitsiooni, on majanduses teatud tunnused, mis viitavad hüperinflatsioonile.

1. Inimesed vahetavad rahvusvaluuta mitterahaliste varade või välisvaluuta vastu.
2. Kaupade ja teenuste hindu antakse välisvaluutas.
3. Krediidiga müüdavate kaupade hindu korrigeeritakse ja võetakse arvesse võimalik hinnamuutus tagasimakse ajal.

Allpool on esitatud nimekiri riikidest, mis on kogenud hüperinflatsiooni ja/või oma valuuta välja vahetanud.

Ameerika Ühendriigid (1812–1814, 1861–1865)

USA on kogenud kaht rahasüsteemi kokkukukkumist. Esimene oli kontinentaalne valuuta (Continental Currency), mida Ameerika asunikud kasutasid revolutsioonilise sõja rahastamiseks. Kuigi ameeriklased võitsid iseseisvuse, hävis samal ajal nende valuuta.

Teine oli konföderatsiooni raha. Kodusõja rahastamiseks lasid Ameerika põhjaosariigid käibele tohutu hulga raha. Ühel hetkel soovitas rahandusminister, et kasutusele peaks võtma võltsitud raha. Igauks, kel oli võltsitud kupüür, sai selle vahetada riikliku võlakirja vastu. Valitsus tembeldas selle siis "kehtivaks" ja kulutas ära.

Alates 2006. aasta märtsist lõpetas USA keskpank (Federal Reserve) andmete esitamise raha pakkumise kohta (M3).

Angola (1991–1999)

Kahe rahareformi (1995 ja 1999) tulemusena võrdus uus *kwanza* 1 000 000 000 enne 1991. aastat kehtinud *kwanza*-ga.

Argentiina (1975–1991)

Argentiina läbis stabiilse inflatsiooni 1975 kuni 1991. Kahe rahareformi (1985 ja 1992) tulemusena maksis uus peeso 100 000 000 000 peesot, mis kehtisid enne 1983. aasta.

Austria (1921–1922)

1921. kuni 1922. aastal oli Austrias inflatsioon 134%.

Boliivia (1984–1986)

1987. aasta rahareformi käigus vahetati boliviiano peeso välja boliviiano vastu, mis oli seotud USA dollariga.

Brasiilia (1986–1994)

20. sajandi alguses oli Brassili raha *reis* (kuningad). 1930-ndateks oli

standardkupüür *mil reis* (tuhat kuningat). 1942. aastaks oli raha devalveerunud nii palju, et valitsus vahetas valuuta *cruzeiro* (ristid) vastu väärtusega 1 : 1000. Aastal 1967 muudeti *cruzeiro cruzeiro novo*-ks (uus *cruzeiro*) ja kaotati ära kolm nulli. 1970-ndatel kasvas Brasiili majandus 10% aastas, kuid inflatsioon oli 15–300%. 1980-ndateks oli inflatsioon kontrolli alt väljunud, jõudes 2000%-ni. Aastal 1986 kaotati jällegi rahalt kolm nulli ja nimetati *cruzado*-ks (ristiretk). Sarnaseid nimemuutusi ja nullide kaotamisi toimus veel mitu, kuni 1994. aastal võeti kasutusele uus valuuta reaali ning hüperinflatsioon saadi lõpuks kontrolli alla.

Ecuador (2000)

Ecuador sidus oma valuuta ametlikult USA dollariga 2000. aasta septembris, pärast sama aasta jaanuaris toimunud 75-protsendilist langust.

Georgia (1994)

1995. aasta rahareformi käigus asendati uus lari kupani'ga vahetuskursiga 1 : 1 000 000.

Hiina (1939–1950)

Hiina hakkas paberraha kasutama keiser Hien Tsungi võimu ajal 806–821, sest nappis vaske müntide tegemiseks. Euroopa sai paberrahast teada alles 450 aastat hiljem Marco Polo reisi tõttu. Paberraha lasti uuesti välja 910. aastal ja regulaarseks muutus see pärast 960. aastat. 1020. aastaks oli paberraha liiga palju. 1160 aastaks oli paberraha välja lastud juba nii palju, et see oli muutunud väärtusetuks. Keiser Kao Tsung alustas reformi, asendades vana raha uuega. 1166. aastaks oli Hiina kogenud hüperinflatsiooni. See juhtus uuesti 1448. aastal Mingi rahaga. Mõni aasta hiljem, 1455. aastal, hülgas Hiina paberraha pärast 600 aastat kestnud eksperimenti. Euroopas hakati paberraha kasutama alles 1661 aastal, esimesena lasi paberraha käibele Rootsi pank.

Hiina koges pikaajalist hüperinflatsiooni varsti pärast seda kui Hiina keskpank võttis riigi varustamise rahaga enda täieliku kontrolli alla ja hakkas välja andma kattevaluutat. 1937. aasta juunis sai ühe USA dollari eest 3,41 jüääni. 1949. aastaks aga sai ühe USA dollari eest 23 280 000 jüääni.

Iisrael (1979–1985)

Inflatsioon kiirenes 1970-ndatel pidevalt 13%-lt 1971 kuni 111%-le 1979. aastal. 133%-lt 1980. aastal hüppas see 191%-le 1983 ja siis 445%-le 1984. Iisrael külmutas 1985. aastal seadusega kõik hinnad. 1985. aastal langes inflatsioon 185%-ni (vähem kui pool 1984. aasta tasemest).

Inglismaa

Henry I ajal langes Inglismaa hõbemüntide kvaliteet jõuliselt. 1124. aastal karistati mündimeistreid parema käe maharaiumisega, misjärel paranes müntide kvaliteet ajutiselt. Henry II reformis Inglismaa münte 1158. aastal, taastades sellega Inglismaa raha maine, mis säilis läbi kolme järgneva sajandi.

Pärast Rooside sõda (1455–1485) sai Inglismaa raha käpimiste ja võltsmüntide tõttu tugevasti kannatada. Henry VII üritas keelata välisriikide müntide kasutamist 1498. aasral. Euroopa ja Iirimaa mündid olid samuti allpool oma õiget kaalu, aga mitte nii palju kui Inglise mündid.

Aastatel 1543–1551 alandas Henry VIII Inglise müntide väärtust, et kasvatada aastatulu. 1560. aastal hakkas Elizabeth I koos nõunikega Inglise rahamaailmas korda looma, asendades vanad väheväärtuslikud mündid Inglise naelaga (*sterling pound*). Ühe naela väärtus oli üks Troy nael kõrge puhtusega ehedat hõbedat.

1696. aastal asendati Inglise väsinud hõbemündid uute täiskaalus hõbemüntidega.

Ühendkuningriik kannatasid pikaajalise mõõduka inflatsiooni käes 1935 kuni 1970.

Jaapan (1944–1948)

Jaapan koges Teise maailmasõja järel hüperinflatsiooni, mille käigus tõusid hinnad 5300%. Jaapani jeeni kõrvale lasti käibele ka militaarjeeni nii Jaapani keisri armee kui ka mereväe sõdurite jaoks (tuntakse ka kui banaaniraha). See valuuta lasti esmakordselt käibele Vene-Jaapani sõja ajal 1904 ja saavutas *crescendo* Vaikse ookeani sõja ajal. Sel ajal sunniti militaarjeeni ka okupeeritud territooriumide elanike peale. Militaarjeeni trükiti inflatsioonist hoolimata, need ei olnud kullaga tagatud ja neid ei olnud võimalik Jaapani jeeni vastu vahetada. Kui jaapanlased okupeerisid Hong-

Inflatsioon 1923–24: Saksa naine kütab ahju rahatähtedega, mis põlevad kauem kui nende eest ostetav küttepuu.

kongi, vahetati Hongkongi dollar sunniviisiliselt militaarjeeni vastu kursiga 2 : 1. Pärast seda ostis Jaapani sõjavägi neutraalsest Portugali Macau sadamast varustust ja strateegilisi varusid Hongkongi dollarite eest. 1945. aasta septembris kuulutas Jaapani rahandusminister kõik militaarjeenid kehtetuks, jättes selle raha omanikud väärtusetute paberitükidega.

Jugoslaavia (1989–1994)

Jugoslaavias hüperinflatsioon oli tänapäevamaailma ajaloo teisel kohal, kui igakuine inflatsioon ulatus 5 kvintiljoni protsendini. 1993. aasta oktoobrist kuni 1994. aasta jaanuarini kahekordistusid hinnad keskmiselt iga 16 tunni järel. Lõpus oli üks *novi* dinaar võrdne 1 300 000 000 000 000 000 000 000 000 000 000 enne 1990-ndaid kehtinud dinaariga. Hea näide sotsiaalse struktuuri kokkuvarisemisest on postiljon, kes ootas ühe päeva, et maksta 780 telefoniarvet, mis olid väärt mõned USA pennid, selle asemel, et koguda raha klientide käest.

Kreeka (1944–1953)

Saksa okupatsiooni ajal (1941–1944), saavutas igakuine inflatsioonimäär 8.55 miljardi protsendi taseme. Hinnad kahekordistusid iga 28 tunni tagant. Kahe rahareformi käigus, 1944 ja 1953, vahetati enne 1944. aastat kehtinud drahmid kursiga 50 biljonit protsenti uute drahmide vastu.

Madagaskar (2004)

Madagaskari frank kaotas ligi poole oma väärtusest 2004. aastal. 1. jaanuaril 2005 asendas Madagaskari *ariairi* eelmise valuuta kur-

siga üks *ariairi* viiele Madagaskari frangile. 2005. aasta mais toimusid suureneva inflatsiooni pärast rahvahutused.

Mehhiko (2004)

Mehhiko jättis 1982. aastal oma välisvõlad maksmata ja kannatas mitme aasta jooksul inflatsiooni all. 1. jaanuaril 1993 tutvustas Mehhiiko Pank uut valuutat, uut peesot (*nuevo peso*), mis võrdus 1000 vana peesoga. Alates Mehhiiko peeso kriisist 1994 langes Mehhiiko peeso väärtus ligi 60%. Valitsus kinnitab, et devalvatsioon oli vajalik, vähendamaks konto puudujääki.

Nikaragua (1987–1990)

1 kuld-*cordoba* = 5 000 000 000 enne 1988. aastat kehtinud *cordoba*-t.

Peruu (1984–1990)

1 *nuevo sol* = 1 000 000 000 enne 1985. aastat kehtinud *soles de oro*-t.

Prantsusmaa (1789–1797)

Prantsusmaa võttis paberraha kasutusele palju hiljem kui teised Euroopa riigid.

Kevadel 1789 otsustas Prantsuse Asutav Kogu käibele lasta 400 miljonit paberliivrit (assignaati), raha oli tagatud revolutsiooni ajal kirikult konfiskeeritud varaga. Järgmiste aastate jooksul jätkas Asutav Kogu suuremate koguste assignaatide käibelelaskmist ja lisaks hinnakontrollile kehtestas surmanuhtluse kõigile, kes müüsid kupüüre odavamalt kui kuld- ja hõbeliivreid. 1795. aasta lõpuks oli raha hulk kasvanud 40 miljardini ja välja lasti uus valuuta *mandat*, mis kaotas 97% oma väärtusest järgmise kahe

latsioonid

aasta jooksul. 1797. aastal korjati käibelt ära mõlemad pabervaluutad ja kehtestati uus kullal põhinev rahandussüsteem.

Prantsusmaa kannatas pikalt mõõduka inflatsiooni all 1944 kuni 1960.

Poola (1922–1924, 1990–1993)

Poola läbis kaks hüperinflatsiooni ringi. Esimene kestis 1922 kuni 1924, kui inflatsioon tõusis 275%-ni. Pärast kolmeaastast hüperinflatsiooni toimus 1994. aastal rahareform, mille käigus asendati vana zlott uuega kursiga 1 : 10 000.

Pärsia Impeerium (1294)

Tabrizi linna paberraha käibe-laskmisel olid hävitavad tagajärjed. Pärsia peaminister Rashid al Din kirjeldab Pärsia paberraha lugu oma raamatus "History of the World" ("Maailma ajalugu").

Rumeenia (2000–2005)

2005. aasta juulis asendas uus leu vana leu kursiga 1 : 10 000.

Venemaa (1921–1922, 1992–1994)

Venemaa koges 213%-list inflatsiooni bolševistliku revolutsiooni ajal ja uuesti Nõukogude-järgsete reformide ajal 1992. aastal, kui aastane inflatsioon tipnes 2520%-ga.

Sair (1989–1996)

Üks 1997. aasta frank = 300 miljardit enne 1989. aastal käibel olnud dinaari.

Saksamaa (1923–1924, 1945–1948)

Esimese maailmasõja ajal laenas Saksamaa ohtralt, eeldades, et kui nad sõja võidavad, siis pannakse kaotajad maksma. Lisaks nendele võlgadele ootasid Saksamaad ka sõjahüvitismaksud. Koos ületasid need võlad sisemajanduse kogutoodangut. 1923. aastal, kui Saksamaa ei suutnud maksta sõjahüvitisi, suundusid Prantsusmaa ja Belgia väed Ruhri okupeerima, mis oli Saksamaa põhiline tööstuspiirkond. Ilma oma põhilise tuluallikata otsustas valitsus raha juurdetrükkimise kasuks ja algas hüperinflatsioon. Kõige tõsisemal perioodil ulatus kuu inflatsioon 3,25 miljardi protsendini ehk teisisõnu hinnad kahekordistusid iga 49 tunni tagant. USA dollari ja Saksa marga vahetuskurss oli tippajal 80 miljardit.

Uus üleminekuvaluuta *Rentenmark*, mis oli tagatud maa ja tööstusseadmete hüpoteekidega, taastas stabiilsuse. 1924. aastal asendas *Reichmark Rentenmark*'i ja oli sõjaeelse kuldarga ekvivalent.

Saksamaa kannatas kõrge inflatsiooni all uuesti pärast Teist maailmasõda. Ametlikul turul olid

toidutalongid ja load tähtsamad kui raha, mustal turul aga asendasid raha sigaretid, seep, lihakonservid ja šokolaad. 1948. aastal asendati *Reichsmark* Saksa margaga, lõpetati palkade ja hindade juhtimine ning kaotati enamik normeermis-süsteeme.

Taiwan (1940-ndate lõpp)

Uus Tai dollar lasti käibele 1949. aastal kursiga üks uus 40 000 vana Taiwani jüüani vastu.

Türgi (1990-ndad)

Läbi 1990-ndate kannatas Türgi tõsise inflatsiooni all, mis lõpuks halvas majanduse ja 2001. aastaks tõi kaasa majanduslanguse. 2005. aasta rahareform lasi käibele uue Türgi liiri vahetuskursiga üks uus 1 000 000 vana liiri vastu.

Tšiili (1971–1973)

President Salvador Allende võimu ajal hakkas 1971. aastal Tšiili inflatsioon kasvama ja 1973. aastal saavutas tipu 508%. Hüperinflatsiooni tulemusena muutus toit haruldaseks ja ülehinnatuks. Majanduslikud ja sotsiaalsed hädad kulmineerusid 1973. aastal riigipöördega, mis kõrvaldas võimult demokraatlikult valitud Allende ja pukki sai sõjaväeline valitsus Augusto Pinocheti juhtimisel.

Ukraina (1993–1995)

Ukraina hüperinflatsiooni määr kuus ulatus 1400%-ni.

Ungari (1922–1924, 1944–1946)

Ungari läbis kaks hüperinflatsiooni perioodi. 1922 kuni 1924 saavutas Ungari inflatsioon 98% taseme. See tundub küllaltki tagasihoidlik, võrreldes 1946. aasta inflatsioonimääraga 41,9 kvintiljon protsenti, mis on tänapäeva ajaloo kõige hullem. Sellel tasemel kahekordistusid hinnad iga 15 tunni järel. 1946. aasta juuliks maksis 1931. aasta kuld-pengo 130 biljonit paber-pengo't.

Valgevene (1994–2002)

Valgevene läbis stabiilse inflatsiooni 1994–2002. aastal. Rahareformi käigus 2000. aastal asendati rubla uue rublaga: 1 uus rubla võrdus 2000 vana rubla.

Vana Rooma

Rooma esimene inflatsioon leidis aset Teise Puunia sõja ajal (218–201 e.Kr) kui sõjaväele maksmiseks vähendati müntide väärtust.

Alates Nero valitsusajast (54–68) tavatsesid Rooma keisrid müntides väärismetalli kogust vähendada. Aastaks 207 oli väärismetalli osatähtsus mündis langenud 4%-le. Keiser Diocletian lasi käibele tohutu koguse vaskmünt, mis viisid hindade tõusuni. Diocletian süüdistas kaupmehi ahnuses ja 301. aastal andis välja hinda-de edikti, millega kuulutati välja

Ungari Pangal oli „au“ lasta ringlusesse maailma suurima nimiväärtusega rahatäht – 100 kvintiljon pengo't.

Ukraina karbovanets: rahatäht väärtusega 100 000 oli käibel 1992–1996. Rahareformi käigus võeti käibele grivna - karbovanetsid vahetati grivnadeks kursiga 100 000 : 1.

Miljoniliirine Türgi rahatäht asendati 2005. aastal uue Türgi liiriga. Üks miljon vana liiri võrdus ühe uue Türgi liiriga.

500 000-cruzeiro rahatäht lasti Brasiilias käibel 1993. aastal.

50-miljardine Jugoslaavia dinaar.

fikseeritud hinnad ning kallimalt müüjaid karistati surmanuhtlusega.

Zimbabwe (1999–...)

Zimbabwe on kannatanud pidurdamatu inflatsiooni käes alates 2000. aastast. Mais 2006 oli inflatsioon 1193,5%, 2007. aasta juulis 7634%.

Kõikide inflatsioonide korral alates Rooma riigist 218 e.Kr kuni Zimbabweeni 2007 säilitasid oma vara inimesed, kel õnnestus õigel ajal paber kulla vastu vahetada. Järele jääb miljoniküsimus: kes on selles nimekirjas järgmised? 🏰

Ungari mees puhib linnatänavat paberrahadest puhtaks.